

АЈ-110 ДРЖАВНА КОМИСИЈА ЗА УТВРЂИВАЊЕ ЗЛОЧИНА ОКУПАТОРА И ЊИХОВИХ ПОМАГАЧА

Архивска грађа

Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача имала је специфичне задатке и функције и, сходно томе, специфично канцеларијско пословање са одговарајућим основним и помоћним евиденцијама аката и предмета: централне и помоћне деловодне протоколе и регистре – обичне и поверљиве садржине.

Оптужбе и пресуде о извршеним злочинима евидентиране су у посебан деловодни протокол, као и поднете пријаве и поједина акта којима су тражени подаци за злочине и злочинце у 1945. и 1946. години – примљене су од окружних судова. У деловоднике су завођена пропратна акта, која су архивирана одвојено од приложених доказних материјала обележених ознакама: *Инв. број* (најважнија акта) и *Дос* (остала акта). Докази прикупљени у једном досијеу могли су се односити на један или више злочина. Међутим, овај систем сигнирања и архивирања није спроведен до краја.

У архивском фонду Државне комисије архивирани су и материјали Анкетне комисије Војводине о утврђивању злочина које је потврдила Државна комисија и евидентирала у свој регистар одлука – *Регистар Ф бројева* са 26.068 одлука, са следећим подацима: редни број (Ф број); презиме, име и очево име злочинца, година старости, одакле је, народност, занимање у грађанству; функција у непријатељској војсци или установи окупатора или њихових помагача; његово последње боравиште и адреса; врста и карактер описа злочина; презиме, име и очево име жртава и оштећеника; попис доказа и података о злочину; саучесничка веза под редним бројем овог протокола; је ли тражено изручење злочинца; да ли је злочинцу пресуђено, по којем суду и да ли је пресуда извршена.

У *Инвентар докумената (Инв. бројеви)* уписано је 19.031 докумената са следећим подацима: редни број, датум завођења, врста документа или наслов омота који је документе објединио; место, број и датум издавања докумената; оригинал, оверени препис, обични препис; од кога је документ добијен; број листова, укључујући и прилоге и формат; на колико се злочинаца односи документ (*Ф број*) и регистар жртава (*Ж број*). Нису сачуване књиге инвентарних докумената број 9001–11.000; 15.266–15.600; 17.000–18.499.

Регистар жртава вођен је од 18. децембра 1944. до 14. маја 1945. године. Укупно је уписано 19.031 докумената. Регистар је вођен по хронолошком реду са подацима: редни број, датум уписа; презиме, име, очево име и остали лични подаци жртве, односно оштећеног; последње боравиште жртве, односно оштећенога лица; број регистра под којим је уписан злочинац; врста и кратак опис злочина; попис доказа и података о злочину; опис штете и приближна процена исте у предратним динарима и ко је извршио процену; да ли је штета надокнађена; имена особа које је убијена жртва била дужна издржавати и родбински однос тих особа са жртвом; примедбе. Редни број под којим је уписана жртва налази се уписан и на одговарајућој одлуци.

Подаци пренети из одлуке упућују само на Инв. бројеве.

Домаћи злочинци и сумњива лица за које је тражено изручење евидентирани су у свескама са подацима: име и презиме и Ф број. Уз свакога злочинца или сумњиво лице убележени су подаци: када и од кога је тражено изручење; да ли је и када изручен, деловодни број Државне комисије (материјали су архивирани у групу Преписка). Наведене свеске прати именичка картотека, у коју је убележен број странице у којој је убележено одређено лице.

Именички регистар жртава и оштећеника са подручја града Београда са подацима: породично и рођено име оштећеника –жртве, редни број и година уписника; садржај писмена о извршиоцима злочина.

Именични регистар злочинаца започет је само за слова А и Б.

Ванредна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача за логор на Бањици евидентирала је акте кроз засебне деловоднике.

Делегација Државне комисије и њихови тимови водили су своје деловоднике као основне евиденције, а *Делегација у Бад Залуфлену* водила је као помоћну евиденцију регистар злочинаца (домаћих и Немаца) за које су поднети захтеви за изручење са следећим подацима: број предмета под којим је поднет захтев; презиме и име; у рубрици примедбе назначено је када је затражена екстрадиција, да ли је злочинац изручен, да ли је и када транспортован у земљу и други потребни подаци.

Делегација при КУН-у водила је регистар кривичних пријава злочинаца за које је поднет захтев за стављање на листу КУН-а – за Бугаре (1–40), Мађаре (1–11) и Немце (1–271) са следећим подацима: редни број, злочинац – име и презиме, чин, јединица, односно зва-

нични положај; време и место извршења злочина; злочин (А број); опис по списку злочина (Б број); опис и квалификација по домаћем законодавству; садржај решења; примедбе. У регистру је евидентиран мањи број кривичних пријава.

Архивска грађа је архивирана по групама – врсти предмета:

- Одлуке о утврђивању злочина окупатора и њихових помагача према Ф броју одлуке, односно по хронолошком реду бројева из регистра за ове предмете;
- Доказни материјал са *Инв. бројем* у континуитету бројева, како су евидентирани у свеске инвентарисаних докумената (пријава, опис дела, разни докази, записник о саслушању, забелешке и др.);
- Доказни материјал са ознаком *Дос број* по хронолошком реду бројева 1–5670;
- Доказни материјал Анкетне комисије Војводине;
- Досијеа SS плаћеника;
- Делегација Државне комисије у иностранству;
- Оптужнице и пресуде;
- Преписка;
- Шапилографисани материјал са међународних суђења;
- Картотеке;
- Шематизми, разни спискови, статистички подаци о злочинима.

Преузимање архивске грађе Комисије вршено је више пута од више институција:

- од Савезног јавног тужилаштва три пута је вршено преузимање грађе: 1. новембра 1966. г. преузето је 45 затворених сандука без увида за период 1945–1948; 9. новембра 1972. преузето је 50 књ., 20 пакета, 23 картотеке, 3 албума фотографија, и 1271 фотографија и фотокопија; 20. новембра 1980. преузете су 2 књиге и 27 фасцикли досијеа;
- од Војноисторијског института 1966. г. примљено је 486 фасцикли и 4 књиге регистара злочинаца;

- од Државног секретаријата за иностране послове 23. децембра 1966. г. примљена је архива Државне комисије за период 1941–1951. у количини од 4 књ., 22 ф., 2 свежња, 2 досијеа; 26. децембра 1989. г. примљена је архива Државне комисије при Савезном контролном савету у Аустрији 1945–1949, у количини од 2 књ. и 22 ф. – спискови ратних злочинаца, ратни злочинци Немци – казнене експедиције по Југославији разних војних формација, списак лица немачке окупационе управе у Југославији 1941–1945, полиција и жандармерија у окупираној Југославији, материјали о ратним злочинима и емиграцији, ратни злочини италијанских окупационих снага, материјали о избеглицама и расељеним лицима; материјали UNER-е о расељеним лицима – избеглицама 1945–1948; материјали међународних организација за избеглице и са заседања IRO 1946–1948; материјали о емиграцији и нападу на Брану Павловића 1946–1948; Бледски споразум – расељена лица и ратни злочини – Елаборат за преговоре 1946–1948; спискови фолксдојчера и исељавање 1946–1948; суђење у Нирнбергу и материјали на француском о суђењу Дражи Михаиловићу; материјали о ратним злочинцима 1947–1948; Комисија за пријем ратног плена Југословенске армије – Италија 1945–1948; Комисија за ратне злочине Беч 1945–1948; Ратни злочини – архива из Војне мисије ФНРЈ у Берлину; реевидентирани и допуњени спискови ратних злочинаца Делегације ФНРЈ и Комисије ОУН за ратне злочине у Лондону 1944–1948; ратни злочини италијанског окупатора у Црној Гори 1946 – досије бр. 1; регистар кривичних пријава против италијанских ратних злочинаца; деловодни протоколи Делегације ДФЈ у Бечу за утврђивање злочина 1945–1947;
- од Савезног секретаријата унутрашњих послова грађа је преузимана четири пута: 20. априла 1967. преузета је грађа за период 1944–1948, 4 књиге, 37 регистратора, 1 пакет, 38 штампаних књига – елабората са 17.500 страница и 72 лична досијеа; 12. марта 1968. г. преузето је око 17.000 страница материјала, 2 књиге, 200 картона и око двадесетак фотографија у количини 60 ф., 13 свежњева, 1 картотека, 2 књиге штампаних елабората; 17. јула 1969. г. преузет је 1 метар дужни архивске грађе – спискови ратних злочинаца, немачки стручњаци у Југославији, нестала лица за време рата; 24. фебруара 1971. г. преузет је 1 повез материјала о ратним злочинима;

- од Архива за раднички покрет Југославије преузета је грађа у количини од 0.3 метра;
- од Врховног војног суда у Сарајеву преузета је грађа војних судова о ратним злочинцима за период 1945–1948 у количини од 3 пакета – спискови одведених лица, изјаве сведока, записници о саслушању, саопштења, извештаји, одлуке комисије и др.;
- од Комисије за мобилизацијске послове савезних органа и установа 19. септембра 1966. г. преузет је 1 сандук грађе у склопу грађе Савезног јавног тужилаштва;
- у грађи Државне комисије постоје материјали о старешинама Српске православне цркве: акта о патријарху Димитрију (Павловићу), патријарху Варнави (Росићу), патријарху Гаврилу (Дожићу), митрополиту Јосифу (Џвијовићу), епископу Николају Велимировићу, манастиру Хиландару.

Укупно је примљено 160,48 дужних метара грађе. Део архиве преузет је према попису грађе са мало података о њеном садржају, док је део грађе преузет без регистратурског пописа са само наведеним укупним бројем пакета, свежњева, кутија и књига. Архивски фонд Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и домаћих издајника није у целини сачуван. Недостају одлуке о утврђивању злочина окупатора и њихових помагача (око 500), доказни материјал са ознаком *Дос броја* (око 150), доказни материјал са ознаком *Инв. броја*, од укупно 19.031 предмет преузето је 3460 инвентарисаних докумената. У преузетој грађи налази се и велики број реверса из којих се види кој су акта и предмети дати на коришћење разним органима у оперативне сврхе.¹

У току сређивања грађе у Архиву Југославије установљено је да знатан број докумената није враћен Државној комисији. Поред тога, постоје подаци о трајном изузимању појединих доказних материјала за бивши Музеј револуције народа Југославије, који је касније ушао у састав Музеја историје Југославије.

Војноисторијски институт у Београду изузео је 8 сандука материјала, без потписа; за потребе ССУП-а изузет је велики број докумената са ознаком *Инв. броја*. Поред наведеног, издвајана су и нека документа за потребе појединаца – државних и партијских функционера. Због оваквог односа према званичној државној документацији архивски фонд Државне ко-

¹ АЈ-110, Досије фонда Државне комисије за утврђивање ратних злочина.

мисије је некомплетан, или се у њему налази оверена и неоверена преписка службених докумената и извода, по правилу највреднијих докумената. Део изузетно вредне грађе, која је коришћена као доказ на суђењу на Нирнбершком процесу, уништен је приликом авионске несреће по повратку југословенске делегације из Нирнберга.²

У току сређивања фонда Државне комисије издвојена је и прикључена грађа која припада другим архивским фондовима у Архиву Југославије (7 ф.) и архивска грађа за коју су надлежни други архиви (6 ф.).

У архивском фонду Државне комисије налази се документација и пре њеног оснивања (1935–1948), а која је прикупљена као доказни материјал за утврђивање односа према комунистима. Таква документа су добила сигнатуру Државне комисије за утврђивање злочина и чине саставни део овог фонда.

Приликом сређивања фонда поштован је принцип првобитне провенијенције архивирања грађе, осим код преписке, која је сређена по одговарајућим групама ради лакшег коришћења. Одступања је било и код сређивања оптужница и пресуда, које су сређене према судовима који су водили поступак. Ово из разлога што су сачуване у малом броју и заведене су у посебне деловодне протоколе.

Сачувана архивска грађа Државне комисије сређена је на следеће основне групе:

- Организација и рад Државне комисије;
- Преписка у вези прикупљања података о злочинима и злочинцима у циљу покретања поступка;
- Разна преписка;
- Реферати, саопштења, елаборати, изложбе о злочинима над југословенским народом;
- Шематизми и разни спискови;
- Ванредна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача за логор на Бањици;
- Статистички подаци о злочинима;

² АЈ-50, Председништво Владе ФНРЈ, Ф. 36–77.

- Одлуке Државне комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача;
- Доказни материјали за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача: „Дос“ бројеви; „Инв“ бројеви; Анкетна комисија Војводине; Досије SS плаћеника; Разни доказни материјали без ознаке;
- Делегације и тимови Државне комисије;
- Персонална и рачуноводствена преписка;
- Оптужнице и пресуде;
- Доказни материјали: шапилографисани материјали добијени од Централног регистра ратних злочинаца и сумњивих – Central Registry of war Criminals and security suspects – CROWCASS; Материјали Америчког војног суда у Нирнбергу.

Због неадекватног вођења административних књига које би омогућиле брзо проналажење потребних докумената, Државна комисија водила је картотеке по неколико основа. Међутим, ове картотеке предате су Архиву Југославије када је раније преузета грађа била скоро у потпуности сређена и обрађена и када је био урађен већи број потребних картотека злочинаца. Отуда као основно информационо средство у фонду Државне комисије постоје картотеке, а регистри и пописи као помоћна информативна средства. Постоје: картотека злочинаца; именични регистар злочинаца, картотека доказног материјала са ознаком Дос. броја (сређена је по републикама), картотека доказног материјала, попис документације о Народноослободилачкој борби која потиче из непријатељских извора и извора Народноослободилачке војске, именички регистар SS плаћеника, попис оптужница и пресуда и картотеке рађене у Државној комисији (по разним основама).

Персонална досијеа, платни спискови и персонална решења и друга документа запосленог особља у комисији, делегацијама и тимовима у иностранству чине посебну целину.

У архивском фонду Државне комисије за ратне злочине налази се део докумената о Српској православној цркви: о српским патријарсима – Димитрију (Павловићу), Варнави (Росићу), Гаврилу (Дожићу), митрополиту Јосифу (Цвијовићу), епископу Николају Велимировићу, манастиру Хиландару.